

**Саха литературатыгар государственнай олимпиада
түмүктүүр түһүмэбин соруудахтарын толорууга ыйыылар
(2022-2023 үө.дь.)**

10 кылаас

Саҕалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) лиһин толор. Онуоха улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанһабын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору ый.

2022-2023 үө.дь. саха литературатыгар государственнай олимпиада түмүктүүр түһүмэҕэ 6 соруудахтан турар. Соруудахтар саха литературатын историятын, литература теориятын билиини ирдииллэр, саха суруйааччыларын, кинилэр айымньыларын, культура, бэчээт эйгэтигэр билиигин тургуталлар. Ону тэнэ толкуйдуур, ырытар, айар дьөбүргун сыаналыбыт.

1-4 соруудахтарга 25 баалы ылыахха сөп.

5 соруудах 50 баалынан сыаналанар.

6 соруудах 25 бааллаах.

Барыта 100 баал.

Олимпиада соруудахтарын толорууга уопсайа **3 чаас** бэриллэр.

Ситиһини баҕарабыт!

Саха литературатыгар государственной олимпиада (2022-2023 үөдь.)
Түмүктүүр түһүмэх соруудахтара
10 кылаас

1 соруудах. Уус-уран айымньы тиэкиһин, литература историятын билиини тургутар соруудахтар.

1. Норуот айымньытын быһыытынан синкретическэй айылгылаах, поэзия, музыка, үнкүү алтыһа сылдыаллар диэн, фольклор ханнык көрүнүн быһааралларый?

2. А.Я. Уваровскай "Ахтыылар" айымньытын 1848 сыллаахха ким, ханнык кинигэтигэр сахалы уонна немецти тылынан бэчээттээбитэй?

3. П.А. Ойуунускай 1925 сыллаахха "Кыһыл Ойуун" айымньытын жанрын туох диэн быһаарбытай?

4. "Буурҕа, буулдьа дьылыгар" бу строфаны үчүгэй диир өссө дубук. Бу - гениальной строфа..." - диэн Элэй айымньытын туһунан ханнык суруйааччы манньк эппитэй?

5. Иван Арбита "Долгуннар" диэн поэматын суруйарыгар нуучча ханнык символист бэйиэтигэн холобур ылбытай?

6. Быһа тардыыны аах. Айымньы аатын, жанрын уонна ааптарын суруй.

"Захар Захарович онуоха хас биирди тылын ыараннатын көрөрдүү, аа-дьуо сангарда:

- Бу бутуурдаах дьыаланы сана дьылы көрсө бүтэрбиһиттэн олус үөрэбин. Ол эрэри үүнэр сылга эмиэ сана түбүктэр, сонун дьыалалар баар буолуохтара. Мин баҕам - хаһан эрэ хайа эрэ сана дьылга ким барыта истэрини эппит киһи: бу дьылтан ылата аан дойдуга биир да буруйу онорооччу, дьону ытатар-сонотор түктэри кэмэлдьилээх киһи хаалбата, - ол кэннэ түннүккэ тиийэн таһырдьаны көрдө.

Сиргэ ханнык да кир-хах суох буолуо, аан дойдуга өнг-быйан эрэ кэлиэ дэһэрди, аата-ахса биллибэт хаар кыыраһахтара эргичиннэһэ, тэлээриннэһэ, өндөл халлаан уорбатыттан бурулла-будулла, кыыдамнаһан түһэллэр".

2 соруудах. Литература теориятын билиини тургутар соруудахтар.

1. Эйэлэспэт өй-санаа, тыһааһыннаах быһыы-майгы уустук көстүүлэринэн ойууланар, үксүгэр хобдох (өлүүнэн-эстиинэн) түмүктэнэр оонньуу.

2. Дьоруой атын сиргэ (уонун иһигэр) саната.

3. Сюжеттаах, ханнык эмит дьин олох көстүүтүгэр сыһыаннаах, киһи уйулбатын энсилгэнинэн суруллубут айымньы. Фантастическай, историческай биитэр героическай түгэн туһунан лиро-эпическэй хоһоон.

3 соруудах. Хаартыскалары көр, суруйааччылар толору ааттарын уонна псевдонимнарын суруй.

1)

2)

3)

4 сорудах. **Культура, бэчээт эйгэтигэр сыһыаннаах сорудах.**

„Кыым“ хаһыат бастакы нүөмэрэ хас сыллаахха тахсыбытай? Хаһыат бастакы аатын уонна хаһыаты төрүттэспит дьону ааттаа.

5 сорудах. **Кэпсээнинэн эбэтэр хоһоонунан суруллубут тизкистэртэн БИИРИ талан, толору (целостный) ырытыыны онор.**

Иван Гоголев-Кындыл (1930-1998)

Манчаары

Сарсыныгар отут саһылы бэрэмэдэйигэр ыга хаалаан, сиэнин Манчаарыны кытта Чоочо куораттаата. Хара дьоруо атынан саһата суох дьоруолатан иһэр. Кини кэнниттэн хаан тураҕас атынан Манчаары сиэллэрэр. Аара иккиэн тус-туһунан санааҕа түстүлэр. Манчаары саныыр: „*Бу абаҕам оҕонньор, төһө да бардам, батталлаах буоллар, ис дьингэр, айыы киһитэ эбит. Хор, хаан уруум диэн аһыннаҕа... Суут-сокуон тордуохтаах тарбаҕыттан куоттараары бу миигин куоракка атааран истэҕэ. Кинини куорат улахан тойоно бэркэ билэр сурахтааҕа. Бэлэх-туһах биэрэн ол тойонтон көрдөстөбүнэ, тылын, бука, ылыннарыа. Быһаан ыллаҕына, эмиэ күөрэгэйэ ыллыа, күнэ көрүү, оччоҕо баар-суох абаҕатыгар үйэлээх сааһын тухары махтанна, кини тылыттан тахсыа суоҕа!*“.

Чоочо дьиһиэрдик атыны саныыр: „*Бу саах иһиттэн саһа быккыт үөн миигиттэн ордук аатырыа-сураҕырыа үһү! Суостаах Додор кулуба, бэл, хараҕын далыгар киллэрдэ... Киниттэн кыргыттар харахтара араһат. Оннооҕор аат былдьаһылаах улахан ыһаахха тустан көр диэбиппин тустубатаҕа... Алыс наһаа оройгунан көрөн эрэбин! Онно-манна сырсан икки атахтааҕы иннигэр түһэрбэтэх, тустан хол быччыһнааҕы тулуппатах сураҕа иһиллэр. Нэһилиэктэри кэрийэ сылдьан эһиэкэй этэр идэлэммит, онно миигин араастаан хомуруйар үһү!.. Манай аллаах! Мин диэтэх киһинэн тиһин сааһын суунан эрдэҕэ! Бэйи, тохтоо.. Эн эдэр ыккын, мин кырдыаҕас саһылбын!.. Аны кыайан төлө көптөт сиргэр илдьэн эрдэҕим. Аны миэхэ тумсугун туора сотторун тохтоо. Эн суох буоллаххына, мин сынньаныам этэ... Иннибэр моһол, кэннибэр кэнттик буоларын уурайдар ханнык!..“.*

Иччитин хара санаатын сэрэйбиттии, миинэн иһэр ааттаах ата тыбыырбахтаата уонна баһын быһа илгиһиннэ.

Куоракка күн кириитэ тийэн улахан тойонно бэйэтигэр түстүлэр, Чоочо биир бэрэмэдэйи толору кэһилээх кирибитин көрөн, тойон үөрэ түстэ. Бэрэмэдэйтэн саһыл кутуругун төбөтө быгарын бэлиэти көрөн ордук манньыйда. Чоочону кытта илии тутуста, саалаҕа сиэтэн киллэрдэ. Хотунугар имнэннэ, онуоха хотуна Чоочоҕо илиитин көхсүн уунна, ол бөп-бөкүнүк илиини Чоочо „чоп“ гына убураата. Манчаары куукунаҕа хаалла.

Икки тойон, үөстэрэ тэстэн, балачча өр кэпсэтилэр, хотун бэйэтинэн күндүлээтэ-маанылаата.

Кэмниэ кэнэҕэс Чоочо сирэйэ ньалҕарыйан, ыга тотон, саалаҕа таһыста, кини кэнниттэн тойон иһэ ырҕайан көһүннэ.

- Улахан тойонум, мин күн ыраахтааҕы эрэллээх кулута буоларбын хаһан да умнубаппын. Бу сууту-сокуону кэспит, бүтүн улууһу аймаабыт күрүөйэҕи, түөкүнү албыннаан киллэрэн бэйэҕэр туттарабын. Кытаанахтык тутаргар көрдөһөбүн. Сырҕанын сыһыт, ханылын айаһаа!

Серафим Кулачиков-Эллэй (1904-1976)

Бырастылаһы

Ытаама, мин хотун-доҕорум,

Оболорум барахсаттар, ытаһыман:
Миигин сөрөөбөтө модун холорук,
Суолбун бүөлээбэтэ күдэн туман.
Мин иннибэр Лена эбэм
Долгуннара чуумпурдулар,
Кини уйгулаах уулара мин иннибэр
Кыһыл көмүс суол буолан кутулуннулар.
Мин бардым: бухатыыр эһэлэрим
Былыргы аартыктарын арийан,
Күн дьонум дьоллоох көгүллэрин
Харана күүстэртэн харыһыйа.
Ийэ дойдум, норуотум ынырыыта
Эр сүрэхпин толугуруу мөбүһүннэрдэ,
Фашист хааннаах баандаларын хампарытар
Өрөгөйдөөх айан суолугар үктэннэрдэ.
Ким эмэ: „Аҕабыт ханнаһый?“ диир буоллар, -
Уокка кыттан – уот,
Этингэ эриллэн – этинг,
Хотойдорго холбоһон
- хотой буола,
Тапталлаах аҕабыт барбыта – диэринг.
Бырастыыларың, көмүс бизбэйдэrim!..
Алгыс талыытынан алҕаан хаалың!
Кыһыл фронна кынаттаах биистэрин
Бастың сыыдамынан тийэрбэр баҕарың!
Ол тийэммин,
кыргыһыыга киирэммин,
Кырыктаах охсуунан өстөөбү эсиһиэм!
Иккистээн төрөөбүттүү үлүскэнник үөрэммин,
Иэримэ дьиэбэр,
эһиэхэ,
эргиллэн кэлиэм!
Оччоҕо
ол кэлиибэр,
Лена эбэм,
Эмиэ бу курдук,
сааскылыы таннан туруохтун,
Чуумпу киэһэбэр,
иһирик иирэлээх биэрэгэр,
Чыычаахтарын тойуктара
сүрэхпин долгутуохтун!..

1942

6 соруудах. Айар соруудах.

*Бу тыллартан бири талан, кини аатыттан **монологта** айан суруй:
Хомус, Көмүлүөк, Аал Луук Мас, Сэргэ.*